

Między indywidualizmem a zbiorowością – globalizacja a tożsamość

Tomasz Burdzik

► To cite this version:

Tomasz Burdzik. Między indywidualizmem a zbiorowością – globalizacja a tożsamość. Horyzonty Wychowania, 2013, 12 (24), pp.59-73. 10.6084/m9.figshare.961737 . hprints-01101933

HAL Id: hprints-01101933

<https://hal-hprints.archives-ouvertes.fr/hprints-01101933>

Submitted on 10 Jan 2015

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

2013, Vol. 12,
No. 24

Tomasz Burdzik

Uniwersytet Śląski
Instytut Socjologii

Między indywidualizmem a zbiorowością – globalizacja a tożsamość

Burdzik, T. (2013). Między indywidualizmem a zbiorowością – globalizacja a tożsamość. *Horyzonty Wychowania*, 12(24), 59–73. doi:10.6084/m9.figshare.961737
URL: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/3629>

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia wpływ globalizacji na tożsamość oraz zagadnienie indywidualizacji. Globalizacja narzuca wiele procesów, które nie są ujednolicone, rozgrywają się w różnym czasie oraz miejscach. Globalizacja oddziałuje między młodzieżą, rodzinami, systemami kulturowymi. Procesy globalizacyjne mogą się przyczyniać do utraty tożsamości kulturowej. Różnorodność globalizacji powoduje wytwarzanie nowych tożsamości. Tożsamość jest określana jako proces, w którym następuje dopasowanie wewnętrzne oraz zewnętrzne. Równocześnie zostają zaprezentowane wyzwania globalizacyjne, takie jak tożsamość i swoboda indywidualizacji kontra zbiorowość i przynależność. Autor analizuje niektóre nowe wyzwania i trendy, prezentując je z perspektywy wybranych teorii¹.

→ **SŁOWA KLUCZOWE** – TOŻSAMOŚĆ, GLOBALIZACJA, SOCJALIZACJA

SUMMARY

Between Individualism and Community – Globalisation and Identity

The article presents the influence of globalisation on identity and the question of individualisation. Globalisation implies multiple processes that are not uniform, as they occur at different times and in different places. Globalisation impacts the youth, families and cultural systems. The processes of globalisation may contribute to the loss of cultural identity. The diverse nature of globalisation has given rise to new identities. Identity is defined as a process of internal and external adjustment. Concurrently, the challenges posed by globalisation are presented, for instance: identity and freedom of individualisation versus community and belonging. The author explores some of the new challenges and trends, presenting them from selected theoretical perspectives².

→ **KEYWORDS** – IDENTITY, GLOBALISATION, SOCIALISATION

¹ Wszystkie cytaty zagraniczne są tłumaczone przez autora.

² All quotations have been translated by the author.

Wstęp

Tożsamość jest pojęciem „niezwykle silnie kontestowanym”, muszę to jeszcze raz wyjaśnić. Gdy tylko pada to słowo, z pewnością toczy tam się walka. Miejscem narodzin tożsamości jest pole bitwy³.

Globalizacja, której przejawem jest unifikacja kultury, jak również łączenie zbiorowości w ponadnarodowe organizacje o charakterze politycznym, jest nowym polem „walki”, której stawką jest wybór własnej tożsamości, tak niejednoznacznej w świecie płynnej nowoczesności.

Mobilność, która jest możliwa niemalże dla każdego, otwiera nowe płaszczyzny konstruowania tożsamości, zarówno jednostkowych, jak również zbiorowych. Niewystępujące wcześniej elementy z innych kultur zostały zaadaptowane w nowych przestrzeniach, w szczególności w mediach, i obecnie są uznawane za zwyczajny element pejzażu codzienności, który *volens nolens* może zmieniać zapatrywania jednostki co do własnych wartości, chęć dookreślenia siebie na tle innych, wyboru z nieskończonego tygla wielokulturowości.

Niepewność własnego „Ja” w świecie ponowoczesnym wymaga refleksji nad kształtem tożsamości, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak również zbiorowym. Jak stwierdza Marian Golka:

Globalizacja i kultura masowa uruchomiły – paradoksalnie – zapotrzebowanie na różne lokalne i jednostkowe tożsamości na niespotykaną dotąd skalę (...) ⁴.

Indywidualizm mający na celu wyróżnienie się jednostki spośród zbiorowości na skutek globalizacji nie jest procesem *stricto* wyodrębniającym jednostkę, lecz niczym innym aniżeli powielaniem zachowań występujących na skalę masową spośród

³ Z. Bauman, *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim*, przekł. J. Łaszcz, Gdańsk 2007, s. 73; por. K. Kosonen, *Making Maps and Mental Images: Finnish Press Cartography in Nation-building, 1899-1942*, „National Identities” 2008, nr 10, s. 21-47; D.B. Knight, *Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism*, „Annals of the Association of American Geographers” 1982, nr 72, s. 514-531.

⁴ M. Golka, *Cywilizacja współczesna i globalne problemy*, Warszawa 2012, s. 158.

dostępnych i aprobowanych przez media oraz przemysł. Współczesny *quasi-indywidualizm* jest zamierzonym działaniem ideologii globalizmu.

Jednostka a zmiana społeczna

Zmiany struktur społecznych skutkujące wyodrębnianiem się jednostki ze zbiorowości poprzez presję kulturową spowodowały zmianę kształtowania się tożsamości. Podobnie jak w przypadku indywidualizmu, również próba określenia, czym jest tożsamość, stanowi trudne zadanie, bowiem w zależności od przyjętej orientacji badawczej pojęcie tożsamości może być niejednoznacznie interpretowane. Za Marianem Golką można śmiało przyjąć, iż „Tożsamość jest elementem samoświadomości, przejawem samookreślenia człowieka jako jednostki i jako zbiorowości”⁵. Mówiąc o tożsamości, warto wyróżnić jej dwa aspekty – jednostkową, skupiającą swą uwagę na podmiotowości jednostki w danej zbiorowości, oraz tożsamość zbiorową, zajmującą się identyfikacją grup społecznych. Pojęcie tożsamości znajduje się na styku funkcjonowania jednostki oraz struktur społecznych, stąd też poruszając problematykę tożsamości, często nie sposób uniknąć współwystępowania wątków jednostki oraz zbiorowości.

Tożsamość jednostkowa poddawana jest daleko idącej fragmentaryzacji z racji uczestnictwa jednostki w różnorodnych grupach odniesienia, zarówno na drodze zawodowej, jak również życia prywatnego. Procesy globalizacyjne wskazują główny rodzaj tożsamości (tożsamość zachodnia kreowana głównie przez amerykańskie media), który nierzadko może kolidować z istniejącą strukturą tożsamościową u danej jednostki, właściwą dla danego kręgu kulturowego, w którym funkcjonuje jednostka. Owa fragmentaryzacja tożsamości, jak również proponowanych wartości, stojących nierzadko w sprzeczności z sobą, wywołuje kryzysy autoidentyfikacji – nie mamy do czynienia z jedną tożsamością, określającą w pełni, kim jest jednostka, ale z szeregiem tożsamości o wyraźnie partykularnym charakterze. Procesy globalizacyjne z racji zmienności proponowanych postaw, nieustającej zmiany, mogą wywoływać niepokoje tożsamościowe⁶. Wybór

⁵ Tamże, s. 301.

⁶ Por. J.J. Arnett, *The Psychology of Globalization*, „American Psychologist” 2002, nr 57, s. 774-783.

danej tożsamości nie wynika ze swobody, jaką złudnie może dawać nowoczesność – konieczność decydowania ma charakter przymusu dyktowanego przez rzeczywistość. O ile podejmowanie decyzji wpływających na życie jednostki nie budzi zastrzeżeń, o tyle ilość możliwości oraz, co szczególnie może niepokoić, ich rodzaj, może wywoływać negatywne konsekwencje. Szeroki zakres stwarzanych możliwości nie daje oparcia, poczucia stabilizacji, gdyż proponowane opcje tożsamościowe mają charakter czasowy; to, kim się jest, jest promowane w określonym momencie czasu, by następnie ulec przekształceniu w nierzadko odmienny konstrukt tożsamości. Nieustanna zmienność nie jest przypadkowa – kreowana jest bowiem przez kulturę, która stanowi narzędzie gospodarki; jak zauważa Abdul Rahman Embong, „Tożsamość, stanowiąca cechę wyróżniającą jednostkę lub grupę spośród innych, jest zarówno produktem, jak również przejawem kultury”⁷.

Mówiąc o zagadnieniu tożsamości, nie sposób pominąć roli kultury, która określa wartości i postawy przyswajane przez jednostkę w trakcie socjalizacji:

Można zatem przyjąć, że tożsamość społeczna powstaje na bazie tożsamości indywidualnej, choć nie jest do nich redukwalna, tożsamość kulturowa jest specyficzną formą tożsamości społecznej, wspartą na rdzeniu kulturowym⁸.

Dostosowywanie się do oczekiwanego (promowanego w dyskursie) wzorca tożsamości wymaga nakładów finansowych, co wpływa na koniunkturę. Wiadome jest, że im częściej i bardziej dokonywać się będzie zmiana ekspresji jednostki poprzez dostosowanie tożsamości do zmieniających się warunków, tym większe będą zyski koncernów umożliwiających realizację wytworzonych przez kulturę potrzeb. Owa sytuacja negatywnie odbija się na kondycji psychicznej jednostki, bowiem człowiek dąży do posiadania poczucia pewności własnego „Ja”, jak również pewności otaczającego go świata. Jak zauważa Anthony Giddens,

⁷ A.E. Rahman, *The Question of Culture, Identity, and Globalisation: An Unending Debate*, „Kajian Malaysia (Journal of Malaysian Studies)” 2011, nr 29, s. 11.

⁸ M.S. Szczepański, A. Śliż, *Dylematy regionalnej tożsamości. Przypadek Górnego Śląska*, s. 7, <http://www.regionalneobserwatoriumkultury.pl/kon2.html?file=tl_files/fotki%20kk/Dylematy%20regionalnej%20-%20Marek%20S.%20Szczepanski%2C%20Anna%20Sliz%2C.pdf> (dostęp: 20.08.2013).

Tożsamość to stworzenie niezmienności w czasie, zbudowanie łączności między przeszłością a przewidywaną przyszłością. We wszystkich społeczeństwach utrzymanie jednostkowej tożsamości i połączenie jej z szerszymi tożsamościami społecznymi służy jako podstawowe narzędzie zapewnienia bezpieczeństwa ontologicznego⁹.

Zbiorowość a tożsamość

Zbiorowość będąca nośnikiem wartości przekazuje w trakcie socjalizacji określony model postrzegania świata, wzory postaw właściwych do realizacji przez jednostkę ku osiągnięciu jak najlepszych rezultatów zgodnej egzystencji w społeczeństwie. Zgodnie z teorią tożsamości społecznej Henriego Tajfela (ang. *Social Identity Theory* – SIT), część własnej autodefinicji jednostki pochodzi z członkostwa w grupie społecznej oraz jego związku z wartościami i emocjonalnym znaczeniem nadawanym przez nie. Tworzenie własnej tożsamości odbywa się poprzez kontakt z innymi jednostkami, dzielenie wspólnych wartości¹⁰. Tożsamość społeczna jest zbiorem uczuć, postaw oraz emocji w zbiorowości, które prowadzą do jedności, a ostatecznie stają się częścią tożsamości jednostki¹¹.

Konstruowanie tożsamości podyktowane wpływem kultury jest nieustającym procesem, wymagającym stałego zaangażowania jednostki. Indywidualizacja wymaga poszukiwania własnej tożsamości, wyboru określonych wzorców spośród proponowanych przez kulturę, a następnie akceptowanych przez otoczenie. Indywidualizacja nie odbywa się w próżni społecznej, lecz nabiera swojego właściwego znaczenia w kontakcie z innymi jednostkami. Wyróżnienie jednostki spośród innych następuje za zgodą zbiorowości, która akceptuje tożsamościowe wybory

⁹ U. Beck, A. Giddens, S. Lash, *Modernizacja refleksyjna: polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, przekł. J. Konieczny, Warszawa 2009, s. 109.

¹⁰ Por. H. Tajfel, *Social Psychology of Intergroup Relations*, „Annual Review of Psychology” 1982, nr 33, s. 1-39.

¹¹ Por. C.W. Branch, S. Tayal, C. Triplett, *The Relationship of Ethnic Identity and Ego Identity Status Among Adolescents and Young Adults*, „International Journal of Intercultural Relations” 2000, nr 24, s. 777-790; S. Ting-Toomey i in., *Ethnic/cultural Identity Salience and Conflict Styles in Four US Ethnic Groups*, „International Journal of Intercultural Relations” 2000, nr 24, s. 47-81.

jednostki lub wyraża dezaprobatę, skłaniając ją do homogenizacji z wartościami obowiązującymi w zbiorowości bądź – w przypadku odrzucenia opinii grupy – do alienacji. Skupienie uwagi na jednostkowym rozwoju nie może zastąpić konieczności dostrzeżenia zbiorowości, w której następuje kształtowanie tożsamości; to właśnie obecność innych pozwala dostrzec własną odrębność, jak również poprzez socjalizację wpływa na podejmowane decyzje. Ponowoczesna tożsamość nie jest wynikiem jednostkowego działania, jednostkowych decyzji, lecz rezultatem interakcji z innymi jednostkami przyjmującymi propagowane w społeczeństwach tożsamości oraz możliwości wyrażania własnej podmiotowości, nie tylko w sferze prywatnej, ale również, co widać coraz bardziej, w sferze publicznej.

System wartości danego społeczeństwa odgrywa znaczącą rolę w definiowaniu jednostki. W zależności od kręgu kulturowego sposób postrzegania rzeczywistości jest zmienny, gdyż wynika z otoczenia środowiskowo-obyczajowego, którego dystrybuowane wartości umożliwiają danej jednostce jak najlepsze przystosowanie się do zastanych warunków życia. Miejsce, przestrzeń oraz krajobraz stwarzające poczucie przynależności do danego miejsca stanowią najważniejsze wskaźniki kształtujące życie społeczne¹².

Niestabilny charakter procesów socjalizacyjnych sprowadza się do zmiany dotychczasowego systemu wartości, nasilenia bądź wzmocnienia kontroli społecznej oraz niezgodności między aprobowanymi przez instytucje wzorcami zachowania a tymi obiektywnie przejawianymi przez społeczeństwo. Również zróżnicowanie strukturalne w danym społeczeństwie może powodować występowanie różnego rodzaju systemów wartości, wynikających z panującego w danej klasie systemu normatywnego, określających wzorce zachowania. Sama globalizacja wpływa na kształt struktury społecznej, jak bowiem stwierdza Tsai Ming-Chang, „Globalizacja przedstawia się jako fundamentalna zmiana instytucji społecznych we współczesnym świecie”¹³.

¹² Por. D. Gregory, J. Urry, *Social Relations and Spatial Structures*, Basingstoke, Hampshire 1985, s. 3; o roli miejsca jako niezbędnego czynnika dla tożsamości jednostkowej: P.N. Doku, K. Oppong Asante, *Identity: Globalization, Culture and Psychological Functioning*, „International Journal of Human Sciences” 2011, nr 8, s. 3; J.A. Agnew, *Place and Politics in Modern Italy*, Chicago 2002, s. 16.

¹³ T. Ming-Chang, *Does Globalization Affect Human Well-being?*, „Social Indicators Research” 2007, nr 81, s. 104.

Globalizacja a tożsamość

Globalizacja zmienia charakter przestrzeni; wydarzenia rozgrywające się w jednym miejscu mogą mieć wpływ na sytuację w innym miejscu, i *vice versa*;

Zmieniła się technologia wspomagająca nasze sposoby przemieszczania się, a zwiększająca się liczba mediów sięga poza granice krajów, aby wysuwać roszczenia do naszych zmysłów¹⁴.

Procesy globalizacyjne zmieniły tradycyjne postrzeganie tożsamości poprzez konfrontację z inną kulturą, której elementy są wcielane w poczet praktyk kulturowych osób mających doświadczenia z odrębnością innych kultur. Tożsamość jako zbiór owych elementów podlega zmianom, będącym wynikiem otwartości społeczeństwa na nowe doświadczenia, dyfuzji elementów kulturowych w wyniku procesów globalizacyjnych.

Globalizacja wywołuje zmianę tożsamości z racji nieustannej zmienności wartości, które są promowane w międzynarodowym obiegu kulturowym. Różnorodność powoduje, iż tożsamość znajduje się w nieustannym „maratonie przemian” na granicy tradycji z nowoczesnością, natury z technologią, indywidualizmu ze zbiorowością;

Nasze społeczne i jednostkowe syndromy cech kulturowych są coraz bardziej pogmatwane. Tym bardziej że nowe wytwory kultury, wzory zachowań i wartości są nieustannie zapożyczane bez wchodzenia w rzeczywiste, a nawet wyobrażone reakcje z innymi ludźmi¹⁵.

Wspomniane zmiany mają negatywny skutek, ponieważ wywołują fragmentaryzację zarówno tożsamości indywidualnej, jak również życia społecznego.

Globalne wzory zachowania propagowane przez kulturę masową oraz środki masowego przekazu oddziałują na społeczeństwa, które odstępują od dotychczasowych form tożsamości na rzecz „uniwersalnych” wzorców, zdających się obowiązywać w każdym zakątku świata. Poprzez globalizację promowany jest

¹⁴ U. Hannerz, *Powiązania transnarodowe: kultura, ludzie, miejsca*, przekł. K. Franek, Kraków 2006, s. 15.

¹⁵ M. Golka, *Imiona wielokulturowości*, Warszawa 2010, s. 59.

blżej nieokreślony relatywizm i uniwersalizm wartości stanowiących ideologiczne kierunki globalizmu, niemające zakorzenienia w dotychczasowej tradycji odbiorców, którzy są zróżnicowani. Robert Lieber oraz Ruth Weisberg w swoich badaniach zatytułowanych „Globalizacja, kultura oraz tożsamości w kryzysie” (ang. „Globalization, Culture and Identities in Crisis”) dowodzą, iż współczesna kultura w różnorodnych formach jest głównym nośnikiem globalizacji oraz nowoczesnych wartości, stanowiących ważne, konkurencyjne pole dla lokalnych, narodowych oraz religijnych tożsamości¹⁶.

Procesy globalizacyjne dążą do ujednolicenia świata z pobudek ekonomicznych. Prócz zmiany materialnej, przejawiającej się w nabywanych dobrach, nie sposób pominąć zmiany mentalności uwarunkowanej działaniem mediów, stanowiących w znakomitej większości narzędzie polityki globalizacyjnej poprzez propagowanie określonego światopoglądu, zgodnego z zapatrywaniami decydentów politycznych czy też światowych koncernów. Jest to zagadnienie niosące z sobą daleko idące skutki. Propagowane wzorce z racji „uniwersalnych” treści i wartości nie mogą być odpowiednie dla wszystkich odbiorców, bowiem mentalność, jak również funkcjonowanie społeczeństw, wymaga dostrzeżenia specyficznych potrzeb odbiorców uwarunkowanych okolicznościami kulturowo-gospodarczymi. Niesłuchanie popularne są stwierdzenia o tym, jakoby to przyjęty styl życia stanowił o tożsamości jednostki, co jest błędnym założeniem, bowiem propagowane style życia znacząco różnią się z rzeczywistymi możliwościami społeczeństw, do których ów przekaz jest adresowany.

Brak możliwości realizacji medialnego wzorca tożsamości może budzić niepokoje społeczne, pogłębiać różnice w społeczeństwie, nie tylko konsumpcyjne, lecz również tożsamościowe. Młodzi ludzie spoza Zachodu tracą tożsamość w tyglu globalnej kultury, rozprzestrzenianej przez Internet, muzykę oraz telewizję¹⁷.

¹⁶ Por. R.J. Lieber, R.E. Weisberg, *Globalization, Culture, and Identities in Crisis*, „International Journal of Politics, Culture, and Society” 2002, nr 16, s. 273-296.

¹⁷ Por. J.A. Bargh, K.Y.A. McKenna, *The Internet and Social Life*, „Annual Review of Psychology” 2004, nr 55, s. 573-590.

Indywidualizm a zbiorowość

Indywidualizm sprowadza się do powstania nowych form tożsamości oraz relacji społecznych. Samo pojęcie indywidualizmu jest niezwykle złożone, może być rozumiane jako

podkreślenie znaczenia jednostki, wolnej od narzuconych więzi grupowych i uzależnień (...) decydującej samodzielnie o kształcie swojej biografii, mającej do dyspozycji wiele wzorów życia czy kariery¹⁸.

Forma indywidualizmu zależy od kształtującej go kultury – w obecnych czasach światowa homogenizacja kultury poprzez dominację kultury amerykańskiej zdaje się kreować jednolity wzorzec ekspresji jednostki, niezależny od kultur narodowych/lokalnych, w których funkcjonuje jednostka. Wcześniej indywidualizm był związany z funkcjami społecznymi pełnionymi w danym społeczeństwie, obecnie zaś jest wynikiem działań mających na celu wyrażenie własnego „Ja” jednostki, „unikalnego” wizerunku siebie względem innych. Jednakże o ile w zamyśle jednostki poprzez podejmowane działania następuje ekspresja własnej odrębności, o tyle w rzeczywistości nie jest to nic innego aniżeli wybór gotowego schematu oferowanego przez kulturę masową; „Kultura indywidualizmu z jednej strony lansuje takie wartości, jak oryginalność, samorealizacja czy autentyczność, z drugiej jednak nie oferuje jednoznacznych wyborów ani rozwiązań”¹⁹. Dążenie do homogenizacji świata poprzez ekspansję kulturową jest podporządkowane celom międzynarodowych grup kapitałowych, rozpatrujących społeczeństwa w kategoriach konsumentów towarów i usług, a nie odbiorców kultury. Współczesny świat jest nie tyle wspólnotą informacji, jednorodnego spojrzenia na wartości poprzez media, ile rynkiem, którego homogeniczność sprzyja wzrostowi sprzedaży towarów bez konieczności czynienia dodatkowych nakładów na dostosowanie do odbiorców. Jak zauważa Sherry Blankenship: „Globalizacja głosi standaryzację świata, którego siłą będą podobieństwa między ludźmi, wzrost

¹⁸ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 579.

¹⁹ M. Olcoń-Kubicka, *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowości*, Warszawa 2009, s. 43

oddziaływania komunikacji oraz zmniejszenie różnic²⁰. Wspomniana zmiana rodzaju więzi międzyludzkich wywołana przepływem ludzi oraz usług spowodowała zmniejszenie wspólnotowego charakteru relacji między jednostką a zbiorowością, gdyż zbiorowość z racji różnorodności grup, w których znajduje się współcześnie funkcjonująca jednostka, nie posiada tak dużej siły oddziaływania poprzez socjalizację – z życia społecznego, tak fasadowo opiewanego przez współczesne media, w istocie nastąpiła prywatyzacja życia społecznego; jednostka zmuszona jest dokonywać wyborów z szeregu możliwości występujących w wielorakich grupach odniesienia. O ile uprzednio, zanim nastąpił gwałtowny rozwój przepływu informacji oraz mobilności, wachlarz możliwych do podjęcia decyzji był ograniczony do określonej przestrzeni, wspólnoty, w której funkcjonowała jednostka, o tyle obecnie możliwości kreacji własnej tożsamości, jak również własnego życia, są praktycznie nieograniczone. Indywidualizacja popierana przez kulturę masową odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu tożsamości, gdyż w czasach detradycjonalizacji konieczne jest stworzenie możliwości identyfikacji dla jednostki.

Proces indywidualizacji ma charakter systemowy – nie jest wyłącznie pochodną decyzji podejmowanych przez jednostkę, lecz kształtowany jest przez procesy strukturalne zachodzące w społeczeństwie, determinowane przez kulturę. Z łatwością można dostrzec, iż proces globalizacji gwałtownie wyzwala indywidualizm w społeczeństwach kolektywnych²¹. Wspomniane kształtowanie struktur społecznych, którego konsekwencją jest indywidualizacja, należy rozpatrywać w kontekście funkcjonowania zbiorowości. Pozorne „wyzwalanie” tożsamości jednostki poprzez działania mające na celu afirmację własnego „Ja” oraz zasygnalizowanie własnej wyjątkowości w gruncie rzeczy nie stanowi działania wyodrębniającego jednostkę spośród zbiorowości, lecz jest potwierdzeniem homogenizacji społeczeństwa. Obecnie z łatwością da się zauważyć w społeczeństwie promowanie indywidualizmu jako synonimu kreatywności, jednakże rodzaj manifestacji własnej wyjątkowości w społeczeństwie jest

²⁰ S. Blankenship, *Outside the Center: Defining Who We Are*, „Design Issues” 2005, nr 21, s. 24.

²¹ Por. C.L. Caldwell-Harris, A. Ayçiçeği, *When Personality and Culture Clash: The Psychological Distress of Allocentrics in an Individualist Culture and Idiocentrics in a Collectivist Culture*, „Transcultural Psychiatry” 2006, nr 43, s. 331-361.

ograniczony do wariantów promowanych przez środki masowego przekazu; owa tendencja jest widoczna szczególnie w przypadku młodzieży, dla której opinia rówieśników stanowi o społecznym „być albo nie być”. Moda, muzyka, film oferują określony zakres możliwości, w związku z czym trudno mówić o wpływie na kształt własnych wyborów, skoro w większości mają one źródło w mainstreamie.

Wybór określonego stylu życia wynika ze światowych trendów i mody. (...) Ludzie mogą mieć poczucie wyjątkowości, lecz to, co wydaje im się oryginalne, niepowtarzalne, tak naprawdę jest standardowym rozwiązaniem, wybranym przez tak wiele innych osób znajdujących się w podobnej sytuacji, niezależnie od umiejscowienia geograficznego²².

W podobnym tonie wypowiada się Arjun Appadurai, dostrzegający masowy charakter współczesnej kultury, która pozornie pomaga jednostce w dokonywaniu wyborów;

Wszak idee i obrazy produkowane przez masowe środki przekazu są zwykle tylko częściowo przewodnikiem po dobrach i doświadczeniach, które zdeterytorializowane populacje przekazują sobie wzajemnie²³.

Jak widać, indywidualizacja jednostki jest niczym innym jak instytucjonalizacją jednostkowych wyborów. Z racji swojego homogenicznego charakteru trudno mówić o kreowaniu własnej tożsamości, opierając się na całkowicie wyjątkowym, niepowtarzalnym konstrukcie zbudowanym na podstawie doświadczenia jednostki czy też zbiorowości; to właśnie sfera kultury, szczególnie za pośrednictwem mediów, określa „autentyczność” i „niepowtarzalność” zauważalną w masach społecznych.

Media dążą do zwrócenia uwagi odbiorcy na samego siebie, co w istocie jest hipokryzją, gdyż namawiając do odkrywania „Ja”, jednocześnie aprobują określone schematy postępowania, przez co *quasi*-indywidualizm staje się niemalże obowiązkiem; można to zawrzeć w hasło „bądź sobą, ale w ten sposób, jaki my tobie proponujemy”. O ile dawniej socjalizacja jednostki dawała możliwość

²² M. Olcoń-Kubicka, *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowości*, dz. cyt., s. 29.

²³ A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic: kulturowe wymiary globalizacji*, przekł. Z. Pucek, Kraków 2005, s. 59.

artykulacji podmiotowości, o tyle obecnie jest niemalże kompulsywna; „Rozwijanie własnej indywidualności staje się nie tylko przywilejem, lecz także warunkiem zadowolenia”²⁴. Portale społecznościowe stwarzają iluzoryczne odbicie rzeczywistego życia społecznego; kontakty z prawdziwego życia przenoszone w przestrzeń Internetu domagają się personalizacji, nie tylko w warstwie użytkowej, ale informacyjnej. Nie można nie mieć określonych preferencji kulturalnych, politycznych, jednostka musi wskazać, co lubi („lajkuje”), po to, aby „być sobą”. Na przykładzie Internetu z łatwością można zauważyć, w jaki sposób uwarunkowania systemowe wymuszają określenie siebie na tle innych.

Kultura masowa namawia do wyraźnego określenia siebie, własnej tożsamości, jednocześnie rekomendując łączenie się we wspólnoty jednostek o podobnych zainteresowaniach. Jednostka ma możliwość zaprezentowania wówczas własnej „wyjątkowości” (podobnej, o ile nie takiej samej, co u innych członków danej wspólnoty), a co za tym idzie, określenia własnego znaczenia na tle innych osób, identyfikację w świecie nieustannie zmieniających się wartości.

Wnioski

Z całą pewnością ponowoczesny model indywidualizacji niesie z sobą zagrożenia. Jednostki nie są świadome pozorności własnych wyborów, które mają charakter masowy. Buduje się w społeczeństwie pozorna duma z pozornej wolności, będącej wyborem niczym z gazetki reklamowej – jest się tym, na co pozwala system (kultura). Może to napawać lękiem, ponieważ taka postawa sprzyja bezkrytycznemu odbiorowi rzeczywistości, której obraz jest kreowany przez media²⁵. Globalizacja demonstruje kształtowanie się nowego, światowego porządku zaprojektowanego przez globalne siły (kraje przemysłowe, międzynarodowe instytucje finansowe)²⁶.

²⁴ M. Olcoń-Kubicka, *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowości*, dz. cyt., s. 41-42.

²⁵ Por. A.E. Rahman, *The Question of Culture, Identity, and Globalisation: An Unending Debate*, art. cyt., s. 11.

²⁶ Por. J.F. Petras, H. Veltmeyer, *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century*, New York 2001.

O ile postrzeganie świata to jedna kwestia, drugą szczególnie godną zauważenia jest fragmentaryzacja społeczeństwa. Brak jednolitych wzorców odniesienia, jak również presja na prymat jednostki zamiast działań zbiorowych, niesie z sobą zagrożenia w budowaniu stałej tożsamości. Relacje społeczne zaczynają się przenosić do Internetu, co pogłębia anonimowość oraz utrudnia bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem. Z jednej strony namawia się do pomnażania istniejących relacji, które w istocie mają charakter ilościowy, a nie jakościowy (liczba przyjaciół/znajomych na profilach społecznościowych, świadcząca o popularności danej osoby), z drugiej zaś przestrzega się przed niebezpieczeństwami wynikającymi z więzi międzyludzkich, prowadząc do unikania bliskiego kontaktu z drugim człowiekiem. Trudno nie zauważyć, iż „Integralną częścią globalizacji jest postępująca segregacja, separacja oraz wykluczenie”²⁷. Również Kosaku Yoshino zauważył, iż globalizacja wzmocniła różnice etniczne i tożsamościowe²⁸.

Współczesna, ponowoczesna tożsamość nie jest doświadczeniem, lecz towarem, który można nabywać, budując fasadowe poczucie własnej wyjątkowości. Ten sam rodzaj „nabywanych doświadczeń” jest udziałem milionów konsumentów, odbiorców tych samych przekazów reklamowo-kulturowych, w związku z czym *quasi*-doświadczenie uczestnictwa w nabywanych tożsamościach zaspokaja pozorne potrzeby własnej autoidentyfikacji, buduje zniekształcone poczucie wspólnotowości wokół tych samych wartości. Orientacja na zindywidualizowane działanie, w istocie będące homogenicznym wytworem konsumpcji o skali masowej, skłania jednostki do łączenia się w zbiorowości o tych samych zainteresowaniach, pogłębienia relacji na podstawie podobnych przeżyć. Jak stwierdza Norbert Elias,

Wraz z postępującą specjalizacją społeczeństw coraz bardziej komplikuje się indywidualna ścieżka stawania się niezależną, samookreślającą się osobą²⁹.

²⁷ S. Sharma, M. Sharma, *Globalization, Threatened Identities, Coping and Well-Being*, „Psychological Studies” 2010, nr 55, s. 314.

²⁸ Por. K. Yoshino, *Cultural Nationalism in Contemporary Japan: A Sociological Enquiry*, New York 1992.

²⁹ N. Elias, *Spółczesność jednostek*, przekł. J. Stawiński, Warszawa 2008, s. 148.

Procesy globalizacyjne, szczególnie widoczne poprzez działania mediów masowych, mogą budzić słuszny niepokój. Podporządkowanie konsumpcji oraz dążenie do homogenizacji powodować będą niepokoje tożsamościowe, a zarazem o pór jednostek świadomych niezgodności proponowanych wzorców z preferowanymi oczekiwaniami.

BIBLIOGRAFIA

- Agnew J.A., *Place and Politics in Modern Italy*, University of Chicago Press, Chicago 2002.
- Appadurai A., *Nowoczesność bez granic: kulturowe wymiary globalizacji*, przekł. Z. Pucek, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2005.
- Arnett J.J., *The Psychology of Globalization*, „American Psychologist” 2002, nr 57, s. 774-783.
- Bargh J.A., K.Y.A. McKenna, *The Internet and Social Life*, „Annual Review of Psychology” 2004, nr 55, s. 573-590.
- Bauman Z., *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim*, przekł. J. Łaszcz, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- Beck U., Giddens A., Lash S., *Modernizacja refleksyjna: polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, przekł. J. Konieczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Blankenship S., *Outside the Center: Defining Who We Are*, „Design Issues” 2005, nr 21, s. 24-31.
- Branch C., Tayal P., Triplett C., *The Relationship of Ethnic Identity and Ego Identity Status Among Adolescents and Young Adults*, „International Journal of Intercultural Relations” 2000, nr 24, s. 777-790.
- Caldwell-Harris C.L., Ayçiçeği A., *When Personality and Culture Clash: The Psychological Distress of Allocentrics in an Individualist Culture and Idiocentrics in a Collectivist Culture*, „Transcultural Psychiatry” 2006, nr 43, s. 331-361.
- Doku P.N., Oppong Asante K., *Identity: Globalization, Culture and Psychological Functioning*, „International Journal of Human Sciences” 2011, nr 8, s. 1-8.
- Elias N., *Społeczeństwo jednostek*, przekł. J. Stawiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Golka M., *Cywilizacja współczesna i globalne problemy*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012.
- Golka M., *Imiona wielokulturowości*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie „Muza”, Warszawa 2010.
- Gregory D., Urry J., *Social Relations and Spatial Structures*, Hampshire: Macmillan, Basingstoke 1985.
- Hannerz U., *Powiązania transnarodowe: kultura, ludzie, miejsca*, przekł. K. Franek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

- Knight D.B., *Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism*, „Annals of the Association of American Geographers” 1982, nr 72, s. 514-531.
- Kosonen K., *Making Maps and Mental Images: Finnish Press Cartography in Nation-building, 1899-1942*, „National Identities” 2008, nr 10 (2008), s. 21-47.
- Lieber R.J., Weisberg R.E., *Globalization, Culture, and Identities in Crisis*, „International Journal of Politics, Culture, and Society” 2002, nr 16, s. 273-296.
- Ming-Chang T., *Does Globalization Affect Human Well-being?*, „Social Indicators Research” 2007, nr 81, s. 104.
- Olcoń-Kubicka M., *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowości*, Scholar, Warszawa 2009.
- Petrus J., Veltmeyer H., *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century*, Halifax, N.S.; Fernwood Pub.; Zed Books, New York 2001.
- Rahman E.A., *The Question of Culture, Identity, and Globalisation: An Unending Debate*, „Kajian Malaysia (Journal of Malaysian Studies)” 2011, nr 29, s. 11-22.
- Sharma S., Sharma M., *Globalization, Threatened Identities, Coping and Well-Being*, „Psychological Studies” 2010, nr 55, s. 313-322.
- Szczepański M.S., Śliż A., *Dylematy regionalnej tożsamości. Przypadek Górnego Śląska*, <http://www.regionalneobserwatoriumkultury.pl/kon2.html?file=tl_files/fotki%20kk/Dylematy%20regionalnej%20-%20Marek%20S.%20Szczepanski%2C%20Anna%20Sliz%2C.pdf>.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2002.
- Tajfel H., *Social Psychology of Intergroup Relations*, „Annual Review of Psychology” 1982, nr 33, s. 1-39.
- Ting-Toomey S., Yee-Jung K.K., Shapiro R.B., Garcia W., Wright T.J., Oetzel J.G., *Ethnic/cultural Identity Salience and Conflict Styles in Four US Ethnic Groups*, „International Journal of Intercultural Relations” 2000, nr 24, s. 47-81.
- Tsai M.-Ch., *Does Globalization Affect Human Well-being?*, „Social Indicators Research” 2007, nr 81, s. 103-126.
- Yoshino K., *Cultural Nationalism in Contemporary Japan: A Sociological Enquiry*, Taylor & Francis, New York 1992.